

Dr Ivana MARKOVIĆ*

Vuković, Igor. 2021. *Krivično pravo: Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 586.

Udžbenik *Krivično pravo: Opšti deo* autora dr Igora Vukovića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, izašao je iz štampe februara 2021. godine.

Reč je o delu koje na XXVII + 586 strana obuhvata materiju pisanu načelno za studente osnovnih akademskih studija, ali sadrži i delove koji su predviđeni za izučavanje na master i doktorskim akademskim studijama. Segmenti namenjeni postdiplomcima štampani su sitnim slovima (u tzv. petitu, uključujući tekst u podbeleškama). Spajanjem materije sva tri nivoa studija, uz njihovo istovremeno vizuelno izdvajanje, autor je primenio metodološki inovativan pristup. Pragmatično olakšava studentima kasnije obnavljanje gradiva osnovnih studija; studentima na drugoj godini uz prve korake na putu krivičnog prava omogućava uvid u ono što sledi, dok onim posebno zainteresovanima pruža produbljene odgovore na neka pitanja.

Još jedan novitet kod nas, jesu, osim oznake strana, označavanja pasusa radi lakšeg pronalaženja i kasnijeg citiranja relevantnog mesta, što je inače ustaljena praksa u nemačkim udžbenicima i komentarima zakona. Osim predgovora i registra pojmova, knjiga sadrži spisak korišćenih skraćenica i spisak skraćeno citirane opšte literature. Samo poslednja pomenuta lista sadrži preko 100 odrednica, pri čemu se podjednako koriste i domaći i strani izvori. To odražava naum, istaknut u predgovoru, da se objasne „osnovna dogmatska kretanja u domaćoj i stranoj (kontinentalnoj i anglo-američkoj) krivičnopravnoj doktrini“. S tim u vezi, zapaža se da se autor trudio da izbegne tuđice, tj. davao je prednost izrazima na srpskom jeziku tamo gde su postojali kao opcija. Obradom mnogobrojne inostrane literature, s druge strane, proširio je našoj doktrini pristup stranoj pravnoj misli.

* Docent, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija, ivana.markovic@ius.bg.ac.rs.

Udžbenik je podeljen u 10 poglavlja, s tim što je opštem pojmu krivičnog dela, njegovim elementima i sa njima povezanim institutima – zapravo centralnim pitanjima krivičnog prava, posvećena najveća pažnja.

Prvo poglavlje („Osnovi krivičnog prava“) uvodi u materiju krivičnog prava, osvrtima na njegov pojam i zadatak, mesto u pravnom sistemu, izvore, razvoj u Srbiji, te u međunarodnim i evropskim okvirima. Kao najznačajnije načelo prepoznato je načelo zakonitosti iz čl. 1 Krivičnog zakonika² u zasebnom podnaslovu, na koje se nadovezuje odeljak o tumačenju krivičnopravnih normi. Poglavlje se zaokružuje pitanjima važenja krivičnog zakonodavstva Srbije, koje čini „trojstvo“ njegovog prostornog, vremenskog i personalnog važenja.

U drugom poglavlju („Opšti pojam krivičnog dela“) postavljaju se vremenske i prostorne koordinate krivičnog dela, da bi u narednom delu udžbenika bili detaljno analizirani njegovi elementi. Tako je prvi činilac, radnja, obrađena u trećem poglavlju („Krivičnopravna radnja“). Pri tome Vuković, iako pobornik stava da je trostepeni opšti pojam krivičnog dela dovoljan jer nije mogao da se uobličiti „iole prihvatljiv pojam krivičnopravne radnje“, čiji se praktični značaj inače „svodi na vršenje razgraničavajuće funkcije“, zbog ozakonjenja apsolutne sile kao naročitog formalnog osnova isključenja krivičnog dela prema čl. 21 st. 1 KZ (str. 58), poštujući to indirektno potvrđeno četvorostepeno određenje opšteg pojma krivičnog dela u KZ, u daljem izlaganju navodi kada se može smatrati da je isključena krivičnopravna radnja. Autor, između ostalog, insistira na izostanku upravljivosti ponašanja (str. 61).

Po svom značaju, jedan od glavnih i dogmatski najzahtevnijih delova jeste četvrto poglavlje („Predviđenost dela u zakonu – obeležja zakonskog opisa“). U njemu se objašnjavaju obeležja bića krivičnog dela, uslovi inkriminacije (kažnjivosti), da bi se potom vrlo detaljno i naučno sveobuhvatno obradila dva pitanja, koja nesporno spadaju među najteža u materiji krivičnog prava: uzročnost i objektivno uračunavanje, kao i krivična dela nečinjenja. Govoreći o teoriji ekvivalencije, autor razlikuje i primerima približava hipotetičku, preteknutu, kumulativnu i alternativnu kauzalnost. Osvrće se detaljno i na ostale probleme iz prakse (tipične varijacije u kauzalnom lancu), koje identifikuje kao korektiv uračunavanja. Kod krivičnih dela nečinjenja, garantne pozicije razvrstava na zaštitne i nadzorne, sa daljim raščlanjivanjima unutar svake od njih (str. 107 – 114).

„Osnovi isključenja protivpravnosti – osnovi opravdanja“ tema su petog poglavlja. Novouvedeni izraz – osnovi opravdanja, koji isključuju treći element opšteg pojma krivičnog dela, treba posmatrati u vezi sa još jednim no-

² Krivični zakonik – KZ, *Službeni glasnik RS* 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

vim pojmom, osnovima izvinjenja, koji isključuju krivicu kao četvrti element. Izrazi potiču iz nemačke doktrine, u kojoj se govori o *Rechtfertigungsgründe* (osnovi opravdanja), odnosno *Entschuldigungsgründe* (osnovi izvinjenja), i posebno dolaze do izražaja u raspravi o krajnjoj nuždi, koja prema tamošnjem pravu može da se pojavi u oba oblika, tj. kao osnov isključenja protivpravnosti, ali i kao osnov isključenja krivice (shodno tzv. diferencirajućem učenju, spram teorije jedinstva koja važi u našem pravu, str. 152). Terminološkim uparivanjem kao što je ovo (osnovi opravdanja – osnovi izvinjenja) podržava se njihova prepoznatljivost, a ujedno i pospešuje snalaženje u ne sasvim jednostavnoj sistematici krivičnog prava. Peto poglavlje započinje opštim razmatranjima o osnovima opravdanja, da bi se u nastavku obradila dva instituta koja se često javljaju u praksi i teoriji – nužna odbrana i krajnja nužda. Treći zakonski osnov, delo malog značaja, sumarno je prikazan, u skladu sa njegovim umanjenim značajem zbog dominantnog (procesnog) načela oportuniteta krivičnog gonjenja. Bliže je osmotren pristanak povređenog, koji se, premda nije zakonski osnov, teorijski i praktično prepoznaje na mnogim mestima opšteg i posebnog dela krivičnog prava. Isključenje protivpravnosti zaokruženo je drugim važnijim osnovima opravdanja, čija je sistematizacija obogaćena osnovima koje doktrina nije uopšte ili ih je sporadično razmatrala, a skoro nikada u kontekstu protivpravnosti kao trećeg elementa krivičnog dela (pre svega, hapšenje pri izvršenju krivičnog dela, dozvoljena samopomoć, administrativno odobrenje, osnovi opravdanja prema međunarodnom pravu)

U poglavlju šestom, „Krivica i osnovi izvinjenja“, sledi objašnjenje krivičnopravnog i materijalnog pojma krivice te osnovne napomene o umišljaju i nehatu, pre nego što u nastavku budu detaljno analizirani. Na osnovu većinskog shvatanja krivice kao psihološko-normativne kategorije, autor se pita šta uopšte predstavlja predmet prekora koji se upućuje. On ovaj materijalni pojam krivice vidi u pitanju slobode volje, odnosno u mogućnosti drugačijeg postupanja u konkretnoj situaciji (str. 199, 200). Ispravno primećuje da se nedoraslost smatra (implicitnim) osnovom izvinjenja, s obzirom na to da je prema čl. 2 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³ isključena krivična odgovornost lica koje u vreme izvršenja protivpravnog dela nije navršilo 14 godina. To dalje znači da u našem pravu postoje četiri (ne tri) osnova isključenja krivice: nedoraslost, neuračunljivost, neotklonjiva stvarna zabluda i neotklonjiva pravna zabluda. Autor takođe naglašava da elementi krivice imaju različitu sadržinu, da su formalno ravnopravni i da se ispituju odvojeno, što je suprotno shvatanji-

³ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS* 85/2005.

ma u delu domaće sudske prakse, znači da neuračunljivost ne isključuje mogućnost umišljajnog postupanja (str. 197). Govoreći o svesnom i nesvesnom nehatu i zahtevu dužne pažnje, Vuković insistira na standardu brižljivosti, odnosno na tome „kako bi u datim okolnostima postupio prosečan razuman i pažljiv čovek u socijalnoj ulozi učinioca“ (str. 225). Inače, koliko su kompleksna pitanja prilagođena i učinjena pristupačnim studentima, pokazuje sažeto „prevođenje“ Frankove formule na pamtljive, hipotetičke učiniočeve uzvike – „Kako god!“ (tada eventualni umišljaj) i „Ma neće valjda!“ (tada svesni nehat) – kao reakcije na pomisao da će nastupiti štetan ishod (str. 215). Neuračunljivost, stvarna zabluda i pravna zabluda kao tradicionalni osnovi isključenja krivice objašnjeni su u nastavku. Poglavlje se završava srazmerno kraćim lekcijama o krivičnopravnom značaju sile i pretnje, odgovornosti za težu posledicu, odgovornosti za krivična dela učinjena putem sredstava javnog informisanja i krivičnoj odgovornosti pravnih lica.

Poglavlje sedmo („Stadijumi krivičnog dela“) posvećeno je jednom od užih polja interesovanja autora, s obzirom na to da je reč o oblasti u kojoj je doktorirao i u kojoj je svojevremeno dokazao zašto se naizgled istraženo i uvreženo može (i treba) posmatrati na drugačiji način. Zbog toga je u poglavlju izvršeno raščlanjivanje i produbljivanje materije u odnosu na dosadašnja izlaganja u našoj teoriji. Naime, čitaocima su najpre objašnjeni nepravo radnje i posledice krivičnog dela (takođe novouvedeni pojmovi), a potom teorije o pokušaju, kao i njegova struktura, pri čemu se ističe nesamostalnost bića pokušaja, „dok se njegova obeležja uvek izvode iz bića konkretnog dovršenog delikta. Drugim rečima, ne postoji nekakav pokušaj po sebi; uvek se radi o pokušaju ubistva, krađe, silovanja, itd.“ (str. 287). Autor ističe da intelektualnu stranu umišljaja čini i predstava o toku dela – učiniočev plan (str. 290). Lekciju o pripremanju krivičnog dela prati prikaz klasičnih učenja o razgraničenju pripremanja i pokušaja. Početku pokušaja posvećeno je mnogo pažnje, utoliko što je analiza izvršena u odnosu na sedam konstelacija (svršeni pokušaj neposrednog izvršioca – nesvršeni pokušaj neposrednog izvršioca – pokušaj posrednog izvršioca – pokušaj saizvršioca – pokušaj krivičnog dela nečinjenja – pokušaj kvalifikovanog oblika krivičnog dela – pokušaj dela slobodnog u uzroku), čime je još jednom sublimirano doktrinarno umeće u nekoliko lekcija. Sledi izlaganje o nepodobnom pokušaju i o kažnjavanju za pokušaj. Nadovezuje se deo o materijalnom dovršenju krivičnog dela, koji se završava dobrovoljnim odustankom kao poslednjom, dužom potcelinom.

„Sticaj krivičnih dela“ tema je narednog poglavlja. Da bi se moglo govoriti o sticaju, treba odgovoriti na prethodno pitanje pod kojim pretpostavkama postoji (samo) jedno krivično delo, posebno kada je ono sačinjeno od više telesnih akata (pravno i prirodno jedinstvo dela), a time upravo započinje osmi deo. Nakon razjašnjenja pojma i vrsta sticaja, govori se o prividnom

idealnom sticaju u njegova četiri vida. Kada se govori o konsumpciji i njoj svojstvenom odnosu dominantnog i potisnutog dela, ističu se i objašnjavaju slučajevi nekažnjivog pratećeg dela, nekažnjivog prethodnog dela i nekažnjivog naknadnog dela (str. 351–354). Poglavlje se okončava lekcijom o produženom krivičnom delu, gde se jedinstvenom umišljaju, kao varijabilnom elementu, suprotstavlja tzv. produženi umišljaj, za koji nije nužno da je učinilac već prilikom prve radnje planom u osnovnim crtama obuhvatio i kasnije akte; dovoljno je da se nova odluka o ponavljanju dela naknadno nadoveže na postojeću (str. 360).

Bogato deveto poglavlje posvećeno je saučesništvu u krivičnom delu. Nakon definicije pojma i vrste saučesništva u širem smislu, dati su kriterijumi za razgraničenje izvršilaštva i saučesništva. Neposredno izvršilaštvo je takođe bliže osmotreno, da bi usledila diskusija o saizvršilaštvu. Posredno izvršilaštvo, naredna potcelina, detaljno je osvetljeno. Uprkos doktrinarno nejasnih obrisa, uzrokovanih nedostatkom zakonske definicije i nepoverljivim pristupom našeg prava, ono je opstalo; pre svega kao vid popunjavanja pravnih praznina (str. 382). Objasnjavajući detaljno (ne)moguće situacije posrednog izvršilaštva, Vuković ga oivičava i time zapravo dogmatski pokazuje njegovu moguću primenu. Nakon lekcije o osnovu kažnjavanja za saučesništvo, slede izlaganja o podstrekavanju, pomaganju, organizatoru kriminalne grupe, nužnom saučesništvu i granicama odgovornosti i kažnjivosti saučesnika.

Poslednje poglavlje posvećeno je posve heterogenoj celini krivičnih sankcija. Uvodna izlaganja o njihovom sistemu i opštoj svrsi, sistemu kazni i svrsi kažnjavanja praćena su bližim određenjem pojedinih sankcija. Držeći se zakonskog redosleda, autor pažnju posvećuje najpre, 2019. godine uvedenoj, kazni doživotnog zatvora, zameni za kaznu zatvora u trajanju od 30 do 40 godina. Slede izlaganja o kazni zatvora, uslovnom otpustu, novčanoj kazni, radu u javnom interesu i oduzimanju vozačke dozvole. Redovno i vanredno odmeravanje kazne tema su narednih odeljaka („Odmeravanje kazne“, „Povrat“, „Ublažavanje kazne“, „Oslobođenje od kazne“, „Odmeravanje kazne za sticaj krivičnih dela“ i „Odmeravanje kazne osuđenom licu“). Nakon mera upozorenja (uslovne osude i sudske opomene), govori se o pojmu, sistemu i svrsi mera bezbednosti, da bi u nastavku svaka od jedanaest mera bila pojedinačno obrađena. Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela dve su zasebne lekcije u nastavku. Pravne posledice osude, rehabilitacija, kaznena evidencija, zastarelost, amnestija i pomilovanje zaokružuju tematiku, dok se poglavlje završava lekcijom o krivičnim sankcijama prema maloletnicima.

Knjiga *Krivično pravo: Opšti deo* Igora Vukovića nesumnjivo predstavlja značajan iskorak u najmanje dva smisla. Najpre didaktički, udžbenik odlikuju preglednost i jasnoća, čita se neuobičajeno brzo, a razume lako. Celine

logično prate jedna drugu i redosled iz KZ. Premda je reč o materiji koja se, po pravilu, može potpuno razumeti tek na samom kraju, kada se mozaik krivičnog prava složi, čini se kao da to pravilo ovde ne važi. Lekcije su pisane razumljivim jezikom, nadovezujući se na prethodno stečeno znanje, ilustrovane su mnoštvom upečatljivih primera i potkrepljene bogatom sudskom praksom, tako da se nedoumice, ako se i pojave, odagnaju već u samoj lekciji. Na postavljena pitanja dati su odgovori.

Naučno posmatrano, nisu samo „objašnjena osnovna dogmatska kretanja“, kako stoji u predgovoru, već je učinjeno mnogo više od toga. Najvažnija pitanja su za početak sveobuhvatno objašnjena, a gde je bilo neophodno, i (re) sistematizovana, ali i analizirana, produbljena, potvrđena ili opovrgnuta, a dati su i predlozi *de lege ferenda*. Izvesno će *Krivično pravo: Opšti deo* vrlo brzo postati standardno delo krivičnog prava kod nas, ali i šire. Ne zato što se radi o udžbeniku krivičnog prava najvećeg pravnog fakulteta u regionu, već zato što konceptijski i sadržinski, svojim sveobuhvatnim pristupom i pokazanim kvalitetom, on upravo prevazilazi okvire udžbenika (i mnogih naučnih monografija), a pri tome ipak ostaje čvrsto na zemlji jezičke razumljivosti i logičke koherentnosti. Naposletku, možemo biti zadovoljni što se lament nemačkih profesora da se tamo „sve objavljuje, a skoro ništa ne čita“,⁴ barem u ovom drugom delu, ne odnosi na situaciju kod nas. Naime, čini se da se u domenu kaznenog prava u poslednje vreme retko koja publikacija tako iščekivala kao novi udžbenik krivičnog prava, a isto tako se čini da je *Krivično pravo: Opšti deo* autora Igora Vukovića uveliko prevazišlo ta očekivanja.

LITERATURA

- [1] Rotsch, Thomas. 10/2020. Vom schwierigen Zustand des deutschen Strafrechts. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 15: 471–478.

⁴ Rotsch 2020, 472.